

KOLON ETA EUSKALDUNAK

AURKEZPENA

Aspalditik egin oi dogun lez, aurtan be Eskolapiotarren Ikastetxe onetan, Euskal Astea atondu dogu.

Ospakizunari asiera emon aurretik, bidezkoa deritxat, "Euskerazaleak" en izenean ikastetxe onen batzordeari gure eskerrik beroenak emotea, oi lez, areto txukun eta egoki onetan, Euskal Astea ospatzeko aukerea emon dauskuelako.

Gaur, astelen onetan, Olazar'tar Martiñ'eri dagokio zuei berba egitea, "Euskaldunak eta Kristobal Kolon" gaitzat artuta.

Danok ezagutzen dozue, urrean, Olazar Jauna, gure Euskerazaintza edo Erri-akademiarren lendakaria dogula.

Euskal idazle ta gai askotan ezagularia izanez gaiñera, gitxi, iñor ba'da, bera baizen egokiak gaurko gaia jakituri osoaz garatzeko.

Gure aldizkari "Zer" en zuzendari ta idazlea izanik, illero irakurriko zenduezan bere lan zudugarri edo interesgarriak.

Eta gogoan arturik ni entzutera ez zariela etorri, bere esatekoak bai ostera, asi bei beraz, gaurko gaia dan "Euskaldunak eta Kristobal Kolon".

ZUBIRI'tar IÑAKI'k

BERBALDIA

Beti izan dira

Euskaldunak beti izan dira Ameriketan,

Kristobal Kolon'en denporan asi eta gaur arte. Eta euskaldun asko, gaiñera.

Zergaitik ete da ainbeste euskaldun izatea Ameriketan, garan lako aberri txiki bat izan-da?

Alde batetik, guk, itxasoagaz beti artu-emon aundia izan dogulako, lurra emonkorra izan ez ba jakun, ondoan izan genduan itxaso emonkorra.

Gaiñera, eta orrexegaitik bear ba'da, euskaldunak oso trebeak izan gara itxas-ontziak egiten. Bikingoak irakatsi euskuela? Ba-lei-teke, baiña ontzigin oso trebeak izan gara. XV gizaldian gure ontzigintza aldi aretako onena zan eta geu gintzazan Iberia guztitik ontzirik geien saltzen genduzanak.

Orregaitik, zeregin aundia bete gendun Amerikak aurkitzean eta eskuratzean, Kolon'egaz lenengo osteran asita, asko joan ziran: "Santa Maria" izeneko ontzia euskalduna zan eta ontzi onetan bigarren nagusia, Kolon'en urrengoa, Juan de la Cosa be bai esango dogun lez.

Juan de la Cosa

1460'an jaio zan Kantabriar eta euskaldun lez agertzen dan gizon ospetsu au.

Aldi aretan lur-irudiak (mapak) egiten onenatarikoa zan eta berak egin eban mundu guztia-aren lenengo irudia, Amerikak barru zirala.

Non jaioa zan?

Enkarterrian, antza dagoanez, baiña jatarriz Santoña'koa ei zan. Ziur dakiguna da, Gaztela'ko Erregiña eta Bizkai'ko andrea zan Isabel Katolikuak "Juantxo Bizkaino" esaten dautsola eta Kolon'ek berak be laguntzaille ori Bizkai'koa dala diñola. Gauza bera ziurta-

tzen dau Frai Bartolome de las Casas ondo ezagunak be.

Zalantza barik euskeraz berba egiten eban eta itxas-gaietan oso trebea zan.

Europa-inguruko itxasoetan ara ta ona ibilli ondoren, 1490'ean, itxas-ontzi bat bera-gandu eban. Auxe izan zan gero Kristobal Kolon'ek, Santa Maria izena ezarrita, Ameriketarako artu ebana: "Ontzi aztuna, ontzi-gizonik geienak Juan de la Cosa'ren lurraldekoak ebazana" diño Kolon'ek.

Beste sei euskaldun

Zazpi euskaldun gitxienez aurkitzen doguz "Santa Maria" ontzian. Orduan orrelan esaten zalako, "bizkaitarrak" dirala diño, baiña euskaldun guztiai ezarten jaken orduan izen-lagun ori.

Ona emen izen batzuk: 1) Lekeitio'ko Txantxu gizon sendoa eta aginpide aundikoa ontzikideen artean, Kolon eta Juan de la Cosa'ren urrengoa, arduradun lez. 2) Ispaster'eko Antxia'tar Domingo, onek kupelgintza eban beronen lana. 3) Natxitu'ko Martin, au laguntzaille gaztea zan, "grumete". 4) Semez Erandio'koa zan Areisti'tar Lope, ontzi-konpontzaillea. 5) Arana'tar Diego, Kordoba'koa baiña jatorriz euskalduna. Onek ontzi-zain izateko ardurea artu eban eta zuzentasun-auziak beteten ebazan Kolon'en gurariz. Izan be Kolon'en maiteñoaren lengusua zan. 6) Lekeitio'ko Domingo deritxon beste bat joian lenengo ostera onetan.

Sei gizon onei buruz ez dakigu gauza aundirik: Txantxu'k, esaterako, bere lan-saria amari ordaintzeko eta bere erederu bakarra ama izango zala itzi eban aginduta.

Euskaldunen jokabidea

Ziur dakiguna da, talde lez, ondo alkartzen zan Santa Maria ontzia, koralezko erpiñen

zirala euskaldunak ontzi aretan eta bestea-kandik ondo bereizten zirala.

Orixe berori agertuko da beti gizaldien joanean Ameriketara joango diran euskaldunen artean: Alkartuta lan egin, taldeko bear-tsuai lagundu, taldetik kanpokoakaz, batera jokatu, taldekoak ez diranakaz ez alkartu... Euskereak sortzen eban alkartasun ori, sortu eta eutsi: Euskeraz egiten eben berba eta taldekoak ez ziranak ez eben ulertzen.

Matxinadak

1492'ko urpillaren 6'an, matxinada bat sortzeko alegiña asi zanean, Santa Maria ontziko batzarrak izan ziran eragille nagusi: 750 legua egitea zan Kolon'egaz egindako ituna eta euren ustez 800 baiño geiago ziran egiñak. Kolon'ek zenbaki oneik gitxitu egiten ebazan, iñor artegatu ez daiten, baiña igarri eben ontzi-mutillak. Kolon-egana joan eta itxasora botako ebela esan eutsoen.

Kolon'ek beste ontzi bietara eskatu eban laguntza eta azkenean euskaldunak atzera egin eben, beste ontzikideak euren aurka jarri ziralako eta matxinada-zale lez epaituak izateko arriskua ikusten ebelako.

Beste era batera jazo ziran gauzak barriro, urpillaren 9'an: 1.000 legua baiño geiago ziran ibilliak eta iru ontzietako mutillak batzarrak egin eta euskaldunen jokabidea onartu eben.

Orduan Kolon'ek Pinzon bitarteko zala, iru eguneko epea eskatu eban.

Bigarren egunean ikusi eben Guanahani edo "Salvadore" izango zan ugarte.

Euskaldunen gabonak Ameriketan

Urte aretan, Gabon egunean, ondatu egin

artean ugarterik ugarte ebiltzala. Ori dala-ta Kolon Juan de la Cosa'ren aurka asarre bizian jarri zan, berau eta beronen euskaldunak zirala errudunak eta batel baten iges egin ebela esanez.

Lurrera sartu eta "Gabon-Babes" edo "Fuente de Navidad" egin eben eta emen geratu ziran gure "bizkaiatarrak", Arana'tar Diego buru ebela, eta Kolon España'ra biurtu zan.

Bigarren osterea azaltzen dogunean jarraituko dogu gai au.

Beste ontzi bietan

Santa Maria ontzikoak geienak izan arren, ez dogu uste izan bear beste ontzi bietan ez joialala euskaldunik. Besteetan be ba-joiazan eta geienak gipuzkoarrak ziran.

"La Niña"n Pedro Arraes eta Juan onen semea, Deba'koak, baiña Huelva'n bizi ziranak. Deba'koak, baita, Juan Ruiz de la Peña eta Juan Martinez de Azoque.

"La Pinta"n Algorta'ko Juan Kintero eta Berastegi'ko Oier.

Beste bost be agertzen dira, naizta ziur jakin ez euskaldunak ziranik: Bermeo'ko Domingo, Bergara'ko Frantzisko, Egia'ko Bixente, Bilbao'ko Pedro, eta Juan Perez Bizkaiatarra. Gauza arrigarri bat: Aldi onetako gizonen artean %50'ek Juan dauke izena.

Kolon'en bigarren osterea

Bigarren ostera onetan barriro agertzen jaku Juan de la Cosa. Lengoa ete da ala izen bardiña dauan beste bat? Biak euskaldunak?

Lengoa, esan gendun, Enkarterrikoa zan jaiotzaz, jatorriz Santoña'koa. Baiña Kolon'egaz erdi-asarre amaitu eban, bere erruz itxas-ontzia koralezko aitxetan zapuztu

zalako. Geroago Juan'ek berea zan itxas-ontzi aren ordaiña eskatu eban eta emon be ordain ona emon eutsoen. Egin ete ebezan alkarren arteko bakeak Kolon'ek eta Juan de la Cosa'k? Ez dakigu.

Orain agertzen dan Juan de la Cosa au, lengoaren zeregiñetan ez da agertzen, beste lan berezi batzutan baiño. Orregaitik dirudi beste bat dala.

Zazpi ostera egin ebazan emendik Ameriketara Juan de la Cosa orrek eta azkenean antxe il eben onditarrak zugatz-ondo bateri lotu eta geziz josita.

Bigarren ostera onetan beste euskaldun batzuk be agiri dira: Olano'ko Lope eta Zamudio'ko Martin Santxez sarritan agertzen dira gauza benetan arrigarriak egiten. Olano'ko Sebastian, Gebara'ko Fernando, Arteaga'ko Luis, Saltzedo'ko Bartolome, Muntzaraz'ko Migel eta Garai'ko Franzisko.

Oneik dira ezagutzen doguzanak, baiña zailantza barik, geiago be izan ziran, guk izenak jakin ez arren.'

Geiago ez izateko be errazoi batzuk bada: Bizkai'ko Ontziak Kolon'eri bigarren osteran laguntzeko gertu egozala, Boabdil arabiarren erregea Afrika'ra eroateko agindua emon eutseen.

Zertarako egin zan bigarren ostera au?

Batez be Gabon-Babes eritxon toki aretan geratu ziranak, zelan egozan ikusteko. Zori txarrez ondamendi ikaragarria aurkitu eben an: 39 ziran, euskaldunak be bai, Arana'ko Diego euskalduna zaintzaille eta Lekeitio'ko Txantxu buru ebezala. Inditarrek il egin ebezan. Orregaitik ordutik aurrera emengoen eta inditarren arteko artu-emonak garratzagoak izan ziran.

Ondamendi ori ikusi arren, aurrera egin eben: Kuba'ren ego-sartaldera eldu eta lurralde ori arakatu eben, Kolon'en aginduz.

Kolon pozik egoan lur barri au aurkitzeaz eta ugarte barik lur-barrua zala uste eban,

bere ametsetan billatzen eban Asia, Marko Polo'k ikertu eban lurraldea, axe zala uste eban eta uste orretan iraun eban il arte.

Kolon'egaz batera joiazan guztiak be ori sinisten eben eta lur-barrua aurkitu ebela izenpetu eben. Juan de la Kosa'k bere zalan-tzak eukazan, baiña besteakaz batera izenpetu eban agiri ori.

Urre-billa

Beste ostera asko egin ziran ameriketara eta beti izan ziran euskaldunak kideko. Ona emen ezagunenak: Laugarren osteran Ledesma deritxon euskaldun bat izan zan garrantzitsua eta Panama'tik iparralderantz egin ebazan urre-billa ibillaldiak. Orretan erabilli ebezan iru ontziak Portugalete'n egindakoak eta berton erosiak izan ziran.

1514'an Garai'ko Franzisko izan zan garrantzi aundikoa billaketa onetan.

Darien'eko oian aundiaren inguruan urre-billa ibilli ziranen artean Enzitso'ko Martin agertzen da. Au Ameriketako kartagena'ra eldu zan ontzi bigaz eta ontzietan 150 lagun eroiazan eta lagunakaz batera 12 beor, txarriak eta gari-aziak ugari. Bere agindupean eukan gero ospetsuagoa biurtuko zan Franzisko Pizarro. Euskaldunak irasia zan San Sebastian'era bialdu ebezan. Pizarro Enzitso'ren ontzian joan zan Ameriketara, ostenduta, "polizoi" lez.

Darien-inguruan urre-billa ibilli ziran onein artean gorabera aundiak izan ziran eta euskaldunak ondo zaindu eben alkar: lbillaldietako gastuak ordaintzeko "La Española" ontzian egozan euskaldunak ipiñi eben dirua. Ontziak eta langilleak Olano'ko Luis eben nagusi eta 1509'an otsaillaren 22'an Bilbao'ko Iñigo Artetxe'ri erosi eutsoen San Leon ontzia 400 duketean.

Olano'ko Lope baitu ebenean, Zamudio'ko

Martin Santxez eta beste euskaldun batzuk askatu eben. Or argi agertzen da euskaldunak alkartuta jokatu ebela. Ara zelan diñon Oviedo izeneko edeslariak: "Olano'ko Lope Bizkaitarra zan eta entzun eban Darien'en Zamudio'ko Martin zala alkate eta ba-ekian Olano'ko Lope'ren senide zala. Ba-egozan beste bizkaitar batzuk be euren senideak eta beste euskaldun batzuk, izkuntza bardiñekoak eta onei idatzi eutsen baituta egoala esanez..."

Euskaldunak Kuba'n

Urre-billatzaileak aurrera jarraitu eben.

Kuba'ko gorabeera oneitan ezin aiztuta itzi euskaldun ospetsu bat, Errenteri'ko Pedro. Onek inditarren alde jokatu eban eta bere dirutza dana emon eutson Fray Bartolome de las Casas'eri, inditarren umeentzat ikastegi bat ezarteko.

1495'eane euskaldunentzat kaltegarri zan erabagi bat artu zan: Mundu barrira ontziak urteteko kai bakarra Kadiz'koa izango zala.

Zer egin eben euskaldunak?

Erabagi ori onartu-bearra izan eben, baiña Kadiz eta Sebilla'gaz eukezan artu-emonak ugaritu egin ebezan. Kadiz'en ipiñi eben "Ontzi-Buru Bizkaitarren alkartea". Sebilla'n be Bilbao'ren ordezkari bat ipiñi eben ontziak eta gizonak aurkitzeko ardureagaz eta euskaldunak bide orretatik indartu eben euren salerosketa.

Orretarako ordeztetxeak sortu ebezan, arduradunak euskaldunak zirala. Ospetsuak izan ziran lan orretan Eibar sendikoak: Eibar'eko Lope Fernandez, Aretxaga'ko Juan, Eibar'eko Pedro. Bardin egin eben Kuba'n eta Yukatan'en be. Ospetsuak izan ziran Ernani'ko Juan Ibañez, Aranburu'tarrak, Oñateko Juan eta Martin...

Kuba-inguruan agertzen dira baita

Getxo'ko Esteban, Salazar'eko Santxo, Urbietako Sebastian, Aizpa'ko Migel, Berriue'ko Juan...

Puerto Riko'ra be eldu ziran euskaldunak: uruena'ko Juan; Bergara'ko Kristobal, Arana'ko Pedro, Arriano'ko Pedro, Aiala'ko Diego... Puerto Riko'n bertan inditarrak eraso ebenean, Salazar'eko Diego, Teso'ko Migel, Añasko'ko Luis izan ziran nagusi. Lurgintzailana asko indartu eban Juan Mejia Egiluz'ek.

Kolon'en irugarren osteran ainbat euskaldun joan ziran. Ezagutzen doguzanak Olanoko Lope, Araba'ko Pedro, Ledesma'ko Pedro, Arriaran'go Martin, Ibarra'ko Pedro.

Laugarren osteran be ainbat euskaldun daukaguz. Lau ontzitan 150 itxaskari joiazan eta ontzi bat beintzat euskaldunak egiña zan eta "Bizkayana" eukan izena. Ontzi onen ugazaba Getaria'ko Juan Orkiña zan, kontra-imaixua barriz Ondarrabikoa, upelgiña Arrieta'ko Martin, ontzi konpontzailleak Domingo Bizkaitarra eta Domingo Arana, arotza Matxin, itxaskariak Moya'ko Pedro eta Atin'go Martin, zazpi langille, Txenko zaintzaillea eta Salazar turutaduna.

Santiago ontziaren buru Ledesma'ko Pedro zan. Gurtiz %12 edo 15 ziran irugarren osteran euskaldunak. Kuba'ra eldu baiño len, 6 euskaldun it ziran eta besteak 1504'an biurtu ziran.

1506'an it zan Kolon, mundu barri bat aurkitu ebala jakin barik. Juan de la Kosa 1509'an it eben inditarrak, esan dogun lez zugatz-ondo bateri geziz josita.

Bartolome, Kolon'en anaiak Kuban 1497'an matxinada bat jasan bear izan eban eta bere aurka jarri jakozan euskaldunak. Muxika'ko Adrian, Gamiz'ko Pedro, Escobar'eko Domingo.

Andik laster eldu zan Kuba'ra Gebara'ko Ernando. Auxe izan zan inditarren erregealaba bategaz ezkondu zan lenengoa. Ordura

artean ez zan izan ezelako enda-nasterik. Ango alkate zanari ez jakon atsegin izan olako ezkontza ori eta emaztea izteko agindua emon eutson baiña agindu ori ez zan betetu. Ori zala-ta beste matxinada bat egin eben euskaldunak.

Baiña ez ziran matxinadak dana. Ara beste jazoera eder bat:

Arriaga'ko Luis euskalduna Sebilla'n bizi zan. Bigarren osteran Santo Domingo'ra joan zan eta an kolonizatzeko asmo bat izan eban. Isabel erregiñeagaz berba egin eta arau batzuk izenpetu ebazan: 50 biztanleko lau erri sortuko ebazan eta orretarako lur-arlo bat artu eban bost urterako, zergak zeatz ordaintzekotan.

Ez eban ondo urten asmo onek. Euskaldunak ezin sinistu izan ebezan ain onak ziran eskintzak. Azkenean 40 sendi joan ziran, baiña ez ziran euskaldunak.

"La Española" ugarteian inditarrak eta España'tarrak alkartuta lan-arloak sortu ebezan 1502'an eta 1500 lagun joan ziran ara, lurra lantzeko ta meatzak aterateko, etxeak eta eleizak egiteko, baiña españatarak alperkerian bizi ziran, inditarrak lana egiten eben artean. Inditarrak, gaiñera, emendik eroandako gaisoak artu ebezan eta urte gitxiren barruan guztiak il ziran. Orduan iru edo lau urterako langilleak bialdu ebezan emendik: Bilbao'ko Bretendon, argiña, Arteaga'ko Fortuño eta Matientzo'ko Pedro langilleak. Oneik Gipuzkoarra zan Kamargo'ko Juan'en ontzian joan ziran Bidania'ko Domingo eskribauagaz.

Amaitzeko, labur esanda, euskaldunak asko eta langilleak doguz Kolon'en inguruan Ameriketara: itxas-lanetan, meatz-billa, urre-billa, lurra lantzen, etxegintzan, agintaritzan, matxinada'k sortzen, ango endea obetzeko asmotan, inditarren eskubideak zaintzen...

Ez zan dana ona izango baiña eginkizun

aundi onetan gure aberri txikiak bere zeregi-
Fla bete eban.

OLAZAR'tar MARTIN'ek

Kolon ta euskaldunak

Nundik ta nora alkartu ziran
Kolon ta gure anaiak,
dirudienez lagunak ziran
zorionez alkartuak;
amets aundi bat izandu eben
ikaratzeko jendiak,
nun ete diran erri barriak
Aita beraren semiak...

Boga ta boga esan giñaike
agur Euzkadi maitia,
gure anaiak ba-doakiguz
billatuten lur barria;
ara, nun, egon, jakin nai eben
Jaunaren seme taldia,
ametsa, laster, biurtu jaken
amerikarren sendia.

Bai eta gero, egun larriak
ango t'euskaldun artean,
amerikarrak ikaraturik
aurkitzen ziran etxean;
bildurak bildur ta gorrotoa
sortu jaken biotzean,
euskaldun arek euren bizia
emon eben erbestean.

PAULIN

Olazar'tar Martinen berbaldia, Kolon'i buruz, atzo Euskal Astean

Atzo asi zan Alameda de Rekalde 19'an
dan Eskolapioen ikastetxean, Euskerazaleak
Alkarteak eratu dauan Euskal-Astea.

Alkartearen lendakari dan Zubiri'tar
Iñaki'k egin eban astearen eta izlariaren aur-
kezpena.

Gero Olazar'tar Martin Alkartaren lenda-
kari ordean danak, bere itzaldia egin eban.

Barri asko eta benetan jakingarriak aurkez-
tu ebazan izlariak: Euskaldunak ugari joan
ziran Kolon'egaz batera Ameriketara, lenen-
go osteran asita. Batez be Juan de la Cosa
izan zan osteran orretan garrantzi aundiko gi-
zona. Galdames'en jaioa zan eta jatorriz San-
toña'koa, euskerea zan bere izkuntza eta talde
ondo alkartua osotzen eban beste euskaldun
guztiakaz.

Euskaldunak talde berezia ziran eta, asie-
rako berbea izan zan lez, zortzireun leguak
egin ebezanean, Kolon'en aurka jagi ziran
euskaldunak. Matxinada antzeko bat izan
zan.

Lenengoan ez eben ezer lortu beste itxas-
gizonak Colon'egaz bat egin ebelako, baiña
bigarren matxinada be egin eben eta orduan
alkartu jakezan besteak be eta Kolon'ek epe
bat ezarri bear izan eban. Epe orren barruan
eldu ziran Ameriketara.

Berbaldiaren ostean, Ameriketara osterak
gogoan ebazala, Solozabal'dar Paulin'ek ber-
tsolari-lana egin eban eta gero alkar-izketa
egiñaz amaitu zan egun onetan ekiñaldia.

Gaur bigarren itzaldia izango da. Gaia. Rh
euskaldunen odolean. Izlaria Arrinda'tar
Anes izango da. (DEIA'n agertua)

EUSKERAZALEAK